

variantelor realizate între 1781 și 1799. Cu atât mai mult considerăm că luarea în considerare a etapelor redactării textelor filosofice de către Samuil Micu Clain este semnificativă din punctul de vedere al constituirii limbajului filosofic românesc, oferind în cazul multor neologisme prima lor apariție într-un text românesc¹⁶.

Fără a avea pretenția să construiască un sistem filosofic original, Samuil Micu încearcă întâi să creeze un limbaj filosofic românesc. Judecând doar textul tipărit în 1799, Anton Dumitriu avea dreptate să spună: „Dificultățile terminologice sânt enorme”. Afirmarea sa trebuie însă nuanțată, privind evoluția terminologiei în textul *Loghicii* între 1781 și 1799. Iar acest fapt îl va obliga pe editorul textelor filosofice ale lui Samuil Micu să publice măcar varianta manuscrisă inițială, dacă nu și pe cea din 1786.

SAMUIL MICU AND THE BEGINNING OF THE PHILOSOPHICAL
LANGUAGE IN ROMANIAN
(SOME CONSIDERATIONS REGARDING HIS *LOGHICA*)

(Abstract)

Beginning with the first manuscript redaction of *Loghica*, it appears that the text has suffered till the moment of its printing (1799) different transformations in the direction of renouncement at the proper philosophical terminology to the use of words from the common language or with creation of new words in the spirit of the Romanian language. The fact is a conclusion of the Enlightenment's ideology, who was giving importance to the access of the common people to culture, but, also, a possible influence of a model taken from the contemporary evolution of the German or Hungarian literary language.

Cuvinte-cheie: Samuil Micu Clain, terminologie filosofică, neologisme, limbă literară.

Key-words: Samuil Micu Clain, philosophical terminology, neology, literary language.

alinmihaigherman@yahoo.com

Alexandru Mareș

O SCRIERE IMAGINARĂ: *PĂUCENIA* LUI
ALEXANDU-VODĂ DIN ȚARA MOLDOVEI

1. Cu aproape cinci decenii în urmă, Atanasie Popa a lansat o ipoteză care avea să facă oarecare carieră în rândul unor cercetători ai trecutului nostru cultural: izvorul principal al *Cărții românești de învățătură*, tipărită la Iași în 1643, ar fi fost reprezentat de o cazanie românească datând din epoca lui Alexandru Lăpușneanu,

¹⁶ Am introdus o parte din aceste prime atestări în H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ediția a doua și a treia sub sigla Micu, *Loghica*, 1781.

rolul mitropolitului Varlaam rezumându-se la transpunerea acelor omilii care nu figuraseră în „vechea întorsură”. Punctul de plecare al acestei ipoteze îl constituia mărturia expresă a popii Urs din Cotiglet (j. Bihor) că a transcris „această carte ce să cheamă păucenie dintru păuceniia lui Io Alixandru-Vodă din țara Moldovei”¹. Copia manuscrisului bihorean executată în 1680 cuprindea o serie de omilii, majoritatea regăsindu-se în *Cazania* lui Varlaam. Veridicitatea informației comunicate de popa Urs ar fi fost confirmată de patru manuscrise ardelenesti, anterioare anului 1643, care conțineau omilii identificabile și în cuprinsul ediției ieșene². Ulterior, aflând de scrisoarea adresată în 1637 țarului Mihail Feodorovici, în care Varlaam susținea că avea traduse „cuvântările la sfânta evanghelie”, cercetătorul clujean și-a restrâns argumentația la un singur manuscris, considerat a fi scris înaintea anului 1637³.

Părerile lui Atanasie Popa au cunoscut curând câțiva aderenți (George Ivașcu, Pandele Olteanu, Scarlat Porcescu, Florian Dudaș, Gabriel Țepelea)⁴, dintre care unul a încercat o fundamentare lingvistică a noii ipoteze⁵.

Opinia folosirii de către Varlaam a unor traduceri mai vechi ni s-a părut de la bun început inacceptabilă. Motivul? Felul în care Atanasie Popa stabilise vechimea celor patru manuscrise aduse în discuție nu putea rezista unui examen critic serios. Am făcut publică această constatare mai demult, precizând, totodată, că asupra subiectului vom reveni cu alt prilej⁶. Între timp, împotriva ipotezei s-a pronunțat și Dan Horia Mazilu, care a invocat caracterul neconvingător al argumentației de susținere⁷.

¹ *Texte vechi în Cazania lui Varlaam*, în „Mitropolia Ardealului”, X, 1965, nr. 1–3, p. 73 (se va cita în continuare Popa, *Cazania*).

² Popa, *Cazania*, p. 75–87; idem, *Există o Cazanie moldovenească în secolul al XVI-lea?*, în „Cercetări de lingvistică”, X, 1965, nr. 1, p. 73–84 (se va cita în continuare Popa, *Izvoarele*).

³ *Care este contribuția lui Varlaam la Cazania sa din 1643. Stadiul actual al cercetărilor*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVIII, 1972, nr. 3–4, p. 172–181 (se va cita în continuare Popa, *Contribuția*).

⁴ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, 1, [București, 1969], p. 141, nota 3; Pandele Olteanu, *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei*, București, 1974, p. 339; Scarlat Porcescu, *Cazania Varlaam (1643) în evoluția scrisului și tiparului românesc*, în volumul *Târgoviște, cetate a culturii românești*. Partea I *Studii și cercetări de bibliofilie*, București, 1974, p. 195–199 (se va cita în continuare Porcescu, *Cazania*); idem, *Tiparița de la Biserica Sf. Trei Ierarhi – Iași. Cea dintâi carte imprimată în Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVII, 1971, nr. 3–4, p. 207–213 (se va cita în continuare Porcescu, *Tiparița*); Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, p. 36–37; idem, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, [Partea I], Oradea, 1985, p. 95–100, idem, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Timișoara, 1986, p. 43–48; Gabriel Țepelea, *Semnificația unor vechi manuscrise românești*, în volumul autorului *Opțiuni și retrospectivă*, București, 1989, p. 133.

⁵ Este vorba de Scarlat Porcescu, pentru lucrările căruia, vezi nota 4.

⁶ Vezi recenziile noastre la cartea lui Florian Dudaș (*Cazania lui Varlaam în Transilvania*), în LR, XXXIV, 1985, nr. 2, p. 147–148.

⁷ *Proza oratorică în literatura română veche*, Partea a II-a (*Renașterea. Barocul*), București, 1987, p. 63–68; idem, *Recitind literatura română veche*, Partea a II-a: *Genurile literare*, București, 1998, p. 343–344.

Pe scurt acesta este stadiul în care se găsește în prezent cercetarea ipotezei despre *Păucenia* (= cazania) lui Alexandru-Vodă din țara Moldovei: admisă de unii, contestată, mai mult în trecere, de alții. În plus, cei din urmă nu au furnizat nici o explicație în legătură cu sursa informației transmise de popa Urs. Sunt câteva motive care ne-au determinat să dăm curs vechii promisiuni. În nota de față, vom examina, prin urmare, această ipoteză, precum și suportul ei lingvistic, datorat lui Scarlat Porcescu.

2. Într-o primă etapă a cercetării, eșafodajul demonstrației lui Atanasie Popa se sprijinea pe convingerea că cele patru manuscrise ardelenesti cuprinzând omilii ce se regăsesc și în *Cartea românească de învățătură* sunt anterioare ediției ieșene din 1643. Cum am mai arătat, întemeiat pe informația pe care Varlaam a transmis-o țarului în 1637, autorul și-a limitat ulterior argumentația la un singur manuscris: *Codicele Drăganu* (ms. nr. 6 din biblioteca Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj). În cuprinsul acestuia, Atanasie Popa a identificat trei omilii existente și în *Cazania* lui Varlaam.

Nicolae Drăganu, căruia îi datorăm aducerea în circuitul științific a manuscrisului, îl considera, după „filigrana hârtiei”, scris în anii 1640–1650⁸. Într-o încercare de datare mai precisă a manuscrisului, Atanasie Popa a indicat copierea sa în 1600, an pe care l-a aflat notat pe fila 30^v:]ri (= 7108–5508 = 1600)⁹. Cum însă notația respectivă (]ri) nu avea nimic a face cu anul 7180 (]rī), ea reproducând în realitate forma de imperativ a verbului slavon]rhW „a privi”¹⁰, autorul a revenit asupra datării manuscrisului. De această dată, el a atras atenția asupra unei însemnări din anul 7142 (= 1634), prezentă pe fila 107^r, care ar dovedi că scrierea manuscrisului este anterioară datei respective¹¹. Am respins această datare într-o cercetare întreprinsă acum zece ani, precizând că: 1) anul din însemnare se pretează la mai multe lecțiuni, care variază între 7118 (= 1609 sau 1610) și 7158 (= 1649 sau 1650); 2) notația respectivă este lipsită de valoarea pe care i-a acordat-o autorul clujean¹², ea reprezentând probabil încercarea vreunui cititor de a nota una dintre formele consacrate prin care debutează o însemnare propriu-zisă: Yk Ch(g)]r (?) Yk d[ri] kra(Q arde(Q)kk „în anul 7100 (?) în zilele principelui Ardealului”; 3) variantele de filigran de pe hârtia manuscrisului se regăsesc, în forme identice, pe hârtia documentelor din anul 1642, iar datarea filigranologică delimitează anii 1632–1652; 4) omiliile conținute (la Bobotează, la Buna-Vestire, la Joia Mare și la

⁸ *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în „Dacoromania”, III, 1922–1923, p. 472.

⁹ *Codicele Drăganu (precizări privind vechimea lui)*, în „Steaua”, XIV (156), ianuarie 1963, p. 128.

¹⁰ Ceea ce reiese din traducerea *vezi*, pe care același cercetător a notat-o mai târziu în dreptul cuvântului]ri.

¹¹ Popa, *Cazania*, p. 76; Popa, *Izvoarele*, p. 76–77.

¹² *Vezi* Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche*, p. 65: „Datarea codicelui din anul 1634, propusă de At. Popa pe baza interpretării unor «mâzgălituri» (ce ar da anul 7142)... are nevoie de o susținere mai solidă”.

Sâmbăta Mare)¹³ reproduc, cu unele omisiuni și mici preschimbări, textul *Cazaniei* lui Varlaam¹⁴ și, în consecință, copierea manuscrisului s-a efectuat în intervalul 1643–1652¹⁵.

Ținem să precizăm că nici celelalte trei manuscrise, pe care inițial Atanasie Popa le-a adus în sprijinul ipotezei sale, nu conțin indicații care să le plaseze înaintea anului 1643¹⁶.

3. Prin Scarlat Porcescu, ipoteza lui Atanasie Popa a căpătat o argumentare lingvistică. Totodată, această ipoteză a suferit și o anumită modificare, în sensul că acel Alexandru-Vodă din Moldova (autorul nu s-a putut hotărî dacă e vorba de Alexandru Lăpușneanu, Alexandru Movilă, Alexandru Iliș sau Alexandru Coconul) ar fi adunat într-un volum mai multe cazanii răzlețe, traduse de diverși traducători din Transilvania. Ulterior, Varlaam a pus la contribuție aceste vechi tălmăciri ardelenesti, stilizându-le în vederea tipăririi.

Seriile sinonimice din textul *Cărții românești de învățătură* (*liubov – iubire – dragoste; slavă – mărire; izbăvire – mântuire; tvoreț – ziditor* etc.) ar demonstra, după Scarlat Porcescu, că omiliile din cuprinsul cărții au fost transpuse în românește de mai mulți traducători¹⁷. Aceștia ar fi „tâlcovnicii”, amintiți în *Cuvânt către cetitoriu*, unde Varlaam precizează: „Adunat-am din toți tâlcovnicii sventei evanghelii, dascalii besearecii noastre” (CRV 45, III^v/7–8)¹⁸. Interpretarea este evident greșită, în pasajul precitat *tâlcovnicii* desemnând pe comentatorii, interpreții pericopelor

¹³ Vezi *Codicele Drăganu*, f. 30^v–33^r/18, 36^r/1–48^r/15, 48^r/16–60^v/15 și 60^v/15–62^v/18 (ultima porțiune conține un fragment din omilia la Joia Mare, nesemnalat de Atanasie Popa).

¹⁴ Copia din *Codicele Drăganu* reține unele fonetisme particulare care se întâlnesc exact în aceleași locuri și în cuprinsul ediției ieșene: *rre* (f. 56^v/8), *să aiubu* (scris $\aleph \text{ä}^v \text{Ej}$, f. 57^v/14), *iușurare* (f. 57^v/8); cf. în *Cartea românească de învățătură*: *rre* (f. 115^r/13), *să aiubu* (116^r/5), *iușurare* (116^r/1–2). Semnificativă pentru relația directă dintre cele două texte este și o greșeală intervenită la tipărirea ediției: $\text{ooW}\aleph$ (116^v/19–117^r/1), căreia în manuscris îi corespunde grafia $\text{oW}\aleph$ (f. 59^r/17), cu litera *V* scrisă peste bara verticală de la litera *o*.

¹⁵ Vezi articolul nostru *Povestea călugăriței care și-a scos ochii* (versiunea din *Codicele Drăganu*), în „Studii și materiale de istorie medie”, XX, 2002, p. 36–37 (republicat în volumul *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuții filologice*, București, 2006, p. 154–157).

¹⁶ Manuscrisul nr. 69 din biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba-Iulia și Sibiu nu este copiat în 1639, cum susține autorul (Popa, *Cazania*, p. 79; Popa, *Izvoarele*, p. 77), ci cel mai devreme în 1648 (vezi articolul nostru *Sfârșitul lumii (anii 7000 și 8000) în textele slavo-române și românești din secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XXII, 2004, p. 120). Despre alt manuscris aparținând Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj (ms. rom. 131), autorul clujean susținea că a fost scris „aproape în același timp” cu cel sibian, ambele fiind copiate de același copist (Popa, *Cazania*, p. 81–82; Popa, *Izvoarele*, p. 77). Acum când știm că manuscrisul sibian nu a fost scris mai devreme de anul 1648, datarea manuscrisului clujean înaintea anului 1643 nu este prin nimic justificată. În sfârșit, copierea *Codicelei Marțian* (BAR, ms. rom. 5485) după așa-zisa *Păucenie* din secolul al XVI-lea se întemeiază pe constatarea că titlul omiliei pentru ziua de 8 noiembrie nu este identic cu cel al textului corespunzător din ediția ieșeană. Argumentul nu este hotărâtor, câtă vreme se cunosc și alte omilii manuscrise, copiate după *Cartea românească de învățătură*, având titlurile modificate față de textul-sursă.

¹⁷ Scarlat, *Tiparnița*, p. 207.

¹⁸ *Ibidem*, p. 208.

evangelice, și nicidecum pe traducătorii acestora; nu puteau fi niște obscure traducători din Moldova sau Transilvania „dascalii besericii noastre”.

În limba *Cazaniei* lui Varlaam s-ar putea observa și unele particularități dialectale proprii graiurilor ardelenesti, particularități care se regăsesc și în textele rotacizante, traduse, după autor, în Transilvania de nord. Din rândul numeroaselor fapte de limbă prezentate spicuiem câteva: africaterile *dz* și *ğ*, palatalizarea lui *f*, forma de plural *mânule*, desinența *-ure* la pl. neutrelor, vocativul *oame*, pron. nehot. *neștine*, formele paradigmei tari la perf. simplu (*dede, feci*), construcțiile fără *pre* la acuzativ, cuvinte de origine latină (*acicea, a cure, pedestru, rost*), slavonă (*ciudesă, gadină, milcui*), maghiară (*chelșug, hotnog, mântui*) etc¹⁹. Unele dintre particularitățile înșirate de Scarlat Porcescu nu se regăsesc în textele rotacizante și, în același timp, nu sunt specifice în epoca veche numai Transilvaniei: forma de conj. *să aiub* (cu *u* epentetic), cuvinte ca *ascultoi, buăr, camai, chelșug, hotnog, săvai (să), sudariu, șopron* etc. Trecând însă peste acest aspect, trebuie să spunem că celelalte particularități prezentate sunt caracteristice graiurilor de tip nordic, întâlnindu-se în epoca veche și în graiurile moldovenești²⁰. Nu avem, prin urmare, nici un temei serios pentru a susține existența unor ardelenisme în scrisul lui Varlaam, deși, după cum vom vedea mai departe, o asemenea posibilitate a mai fost invocată în trecut.

În favoarea ipotezei expuse ar pleda și unele realități transilvănene întâlnite în *Cartea românească de învățătură*. Referirea la sârbi, nemți și cehi, într-un pasaj din omilia la Rusalii (CRV 45, 200^v), s-ar datora faptului că printre românii din Transilvania „trăiau sârbi, nemți și cehi”²¹. Mai mult decât atât: traducătorul acestei omilii, „știind că husitismul este o mișcare cehă, iar reforma o mișcare germană, a ținut să arate că, la Ierusalim, cu prilejul acestei sărbători ... au fost prezenți și «sîrbii» care cunoșteau și foloseau limba slavă, cum și «nemții»”²². Explicația, de-a dreptul bizară, se află în contradicție cu realitatea, mult mai simplă. Pasajul amintit aparține *Faptelor apostolilor*, cap. II, v. 9, prin sârbi, nemți și cehi traducându-se denumirile unor popoare din antichitate: parții, medienii și elamii. Această echivalare nu reflectă o realitate transilvană, ea întâlnindu-se, în același pasaj, și în cea mai veche traducere moldovenească a *Apostolului* (ante 1618): „sârbeaște și nemțeaste și ceșeaște” (BAR, ms. rom. 85, f. 2^r). Dar asupra cauzei care a determinat această transpunere vom reveni într-un viitor apropiat.

Altă dovadă care ne-ar îndrepta atenția spre Transilvania ar reprezenta-o descriere detaliată a roții de tortură, întâlnită în omilia pentru ziua de 23 aprilie (comemorarea Sfântului Gheorghe). Acest mijloc de supliciu ar fi fost cunoscut

¹⁹ Scarlat, *Tiparnița*, p. 208–210.

²⁰ Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, și Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman-Moraru și Mirela Teodorescu, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* (coordonator Ion Gheție), București, 1997.

²¹ Porcescu, *Tiparnița*, p. 211.

²² Porcescu, *Tiparnița*, p. 211; Porcescu, *Cazania*, p. 199.

„mai cu seamă în Transilvania, pe vremea orânduirii feudale”²³. Şi de această dată autorul se înşeală, căci descrierea respectivă este preluată cuvânt cu cuvânt dintr-o omilie aparţinând lui Damaschin Studitul²⁴.

În concluzie, folosirea de către Varlaam a unor traduceri ardelenesti este o ipoteză lipsită de orice suport factic.

4. În făurirea ipotezei sale, Scaralat Porcescu a fost influenţat, ceea ce, de altfel, trece sub tăcere, de o opinie a lui Gavril Istrate, lansată în 1969²⁵. Potrivit lingvistului ieşean, prin intermediul cărţilor traduse în Transilvania, Varlaam şi-ar fi însuşit o serie de trăsături dialectale proprii graiurilor din această provincie. Ar fi vorba de o influenţă manifestată numai la nivelul limbii, traducerea omiliilor tipărite în 1643 datorându-i-se în exclusivitate. Opinia Domniei Sale se sprijină pe patru particularităţi lingvistice.

Prima trăsătură invocată – formele de imperativ negativ, pers. 2. pl. în *-areţi, -ereţi, -ireţi* – este menţionată de Varlaam „în Cazania sa... întocmai ca în graiurile din Hunedoara şi Banat”²⁶. Gavril Istrate se referă la situaţia de astăzi, dar fără a consemna prezenţa în zilele noastre a acestor forme verbale şi în Maramureş, Crişana, vestul Munteniei şi Oltenia²⁷. Totodată, el neagă faptul că în trecut fenomenul ar fi avut o răspândire generală. Or, pentru a ne rezuma numai la Moldova, e suficient să arătăm că formele de imperativ prohibitiv de tipul *nu adunareţi, nu plângereţi* se întâlnesc, în afara traducerilor lui Varlaam²⁸, în *Molitvenicul şi Vieţile sfinţilor* traduse de Dosoftei²⁹.

Derivatele verbale fără *în-* (*bolnăvi, giunghia, griji, podobi, sănătoşi*) din ediţia ieşeană ar trebui, la rândul lor, considerate „ardelenesti”³⁰, deşi în favoarea acestui punct de vedere nu se furnizează nici o dovadă. În realitate, în secolul al XVII-lea, derivatele cu *în-* sunt atestate alături de formaţii neprefixate în texte provenind din toate cele trei provincii istorice româneşti. Cele din Moldova ne oferă exemple fără prefixul *în-* pentru majoritatea cuvintelor invocate de Gavril Istrate: *bolnăvi* (Ureche, Neculce³¹, Cantemir³²); *giunghia* (M. Costin)³³, *griji* „îngriji” (Ureche, Dosoftei, Neculce)³⁴, *podobi* „împodobi” (Dosoftei)³⁵.

²³ Porcescu, *Tiparniţa*, p. 211.

²⁴ Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 346.

²⁵ *Permanenţe. Varlaam*, în „Cronica”, IV, nr. 1 (152), 4 ianuarie 1969, p. 7, 9.

²⁶ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 9.

²⁷ Vezi Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 174.

²⁸ *Leavstviţa sau Scara raiului de Ioan Scărarul*. Ediţie jubiliară dedicată Sfântului Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei autorul traducerii. Ediţie, notă asupra ediţiei şi glosar de Oana Panaite. Prefaţa şi revizuirea transcrierii interpretative de Eugen Munteanu, Iaşi, 2007, p. 71.

²⁹ Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1971, p. 142.

³⁰ Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.

³¹ *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, 2007, p. 122.

³² Ştefan Grosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1973, p. 190.

³³ DA, s.v. *junghia*.

³⁴ D.A. s.v. *griji*.

³⁵ DA, s.v. *împodobi*.

O influență ardelenescă ar fi detectabilă în înlocuirea lui *i* prin *i*, în *atita*, *dinsul* și *osindă*³⁶. Exemplele reproduse trebuie însă examinate separat. După câte știm, *atita*, dar și *atiția* au fost înregistrate numai în *Cazania* lui Varlaam³⁷, nu însă și în texte scrise în Transilvania. Nu credem că *dinsul*, care coexistă în scrierea lui Varlaam cu *dânsul* (mult mai des întâlnit) ar fi specific doar provinciilor ardelenesti; în secolul al XVII-lea, fonetismul cu *i* apare și în scrierile unor moldoveni: *dinșăi* (document din 1659)³⁸, *dinsile* (M. Costin)³⁹. Cât privește *osindă*, în care trebuie să vedem probabil o formă hipercorectă, acesta se întâlnește și la Neculce⁴⁰; cf. și *osindi* într-un text moldovenesc din 1618⁴¹.

În sfârșit, preferința lui Varlaam penru *întoarce*, în detrimentul lui *înturna*, ar reprezenta, de asemenea, o influență a textelor transilvănene⁴². Nici această observație nu se verifică, verbul *întoarce* fiind înregistrat destul de frecvent în trecut și la alți scriitori moldoveni (Ureche, Miron Costin⁴³, Dosoftei, Cantemir⁴⁴).

Din examinarea așa-ziselor ardelenisme rezultă în mod clar că în limba *Cărții românești de învățătură* nu se pot constata urme ale lecturii unor scrieri elaborate ori traduse de ardeleni.

5. Dacă Varlaam nu a pus la contribuție un mai vechi corpus de omilii traduse în românește, cum se explică atunci informația transmisă de popa Urs din Cotiglet în legătură cu *Păucenia* lui Io Alexandru-Vodă din țara Moldovei? După părerea noastră, într-un mod foarte simplu. În manuscrisul care a servit drept sursă copistului s-a aflat negreșit și *Măcenii svântului și slăvitului marelui măcenic Ioan Novyi*⁴⁵ *de la Soceavă*, inserată în partea a doua a *Cărții românești de învățătură*. Textul respectiv conține o referire la „Io Alexandru, Voievoda”, domnul țării Moldovei, care aflând de minunile săvârșite de moaștele sfântului, s-a străduit să le aducă la Suceava. Prezența numelui lui Alexandru cel Bun în cuprinsul omiliei precitate i-a creat popii Urs convingerea că întreaga colecție de omilii, aflată în izvodul pe care îl copia, a fost alcătuită în vremea acestui domnitor. De unde și referirea sa la „păucenia lui Io Alixandru-vodă din țara Moldovei”.

Astfel de identificări greșite se întâlnesc și la alți copişti din trecut. Ne mulțumim să semnalăm una înregistrată într-un *Octoih* românesc, scris la jumătatea secolului al XVII-lea de popa Mihai, cunoscut copist hunedorean (ms. nr. 20 al

³⁶ Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.

³⁷ DA, s.v. *atât, atâta*.

³⁸ Ion Gheție, *op. cit.*, p. 141.

³⁹ Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, [București], 1958, p. 316.

⁴⁰ DA, s.v. *osândă*.

⁴¹ M. Gaster, *Chrestomatie română*. Vol. I, Leipzig, București, 1891, p. 50.

⁴² Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 9.

⁴³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1967, p. 96; Miron Costin, *Opere*, p. 112.

⁴⁴ DA, s.v. *întoarce*.

⁴⁵ Sl., în trad.: *cel Nou*.

bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba-Iulia și Sibiu). La p. 197 a manuscrisului indicat se află textul intitulat *WhW⁹hi k ev⁷Oka^m, aZ⁷WRen^{le}ki rk OkYa Shmhdra⁷ deVSRM⁷* „Sfetilnele cu <cele> 11 evanghelii, creația domnului despot Leon Preaînțeleptul”. Deasupra titlului, popa Mihai a adăugat explicația *QRJ⁷ eM⁷ ni⁷ea YR⁷ YR⁷h* „logofătul lui Mircea-voievod”. Copistul nostru luase probabil cunoștință cândva de *Pripealele* monahului Filotei (Sri ShCa ... *WRen^{le} kvrl l i QR⁷ea m⁷Ra⁷a QRJ⁷ ega E Yy aJR mi rea YReYR⁷h* „Pripeale... creația lui Filotei monah, fost logofăt al lui Mircea-Voievod”)⁴⁶ și, copiind *Sfetilnele cu stihirile celor 11 evanghelii*, deci tot niște cântări bisericești ca și *Pripealele*, și-a reamintit de „logofătul lui Mircea-voievod”, creator de cântări bisericești. Și astfel, prin glosa sa, el i-a atribuit împăratului bizantin Leon Preaînțeleptul (882–912) calitatea de logofăt al lui Mircea cel Bătrân.

UNE ŒUVRE IMAGINAIRE: PĂUCENIA D’ALEXANDRE, PRINCE DE MOLDAVIE

(Résumé)

Une note manuscrite de 1680 appartenante au prêtre Urs de Cotiglet fait mention d’une *Păucenia* (recueil d’omélies) datant de l’époque d’un certain Alexandre-Vodă de Moldavie. Cette *Păucenia* représente, pour Atanasie Popa et ses adhérents, la source principale de *Livre roumaine d’enseignement*, imprimé à Iași en 1643. Nous avons considéré inacceptable cette opinion, dépourvue des preuves bien fondées. La source de l’information transmise par le prêtre Urs se trouve même dans un texte appartenant à l’édition imprimée à Iași.

Cuvinte-cheie: *Cazania* lui Varlaam, surse textologice, *Păucenia* lui Alexandru-Vodă din Moldova.

Mots-clés: *Cazania* de Varlaam, sources textuelles, *Păucenia* d’Alexandre, prince de Moldavie.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Marius Mazilu

VECHI ANALE PRIVIND ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI
DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

În colecția de carte veche a Bibliotecii Academiei Române, sub cota CRV 118 + 119, se păstrează un exemplar aparte care conține, legate laolaltă, două texte tipărite în anul 1700, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, la tipografia mănăstirii Snagov, al cărei egumen era la acea vreme Antim Ivireanul: *Învățăături creștinești* și *Floarea darurilor*, cărți traduse în românește de ieromonahul Filothei după originalele grecești aflate la Muntele Athos¹ și îngrijite de Gheorghe Radovici, ucenicul viitorului mitropolit.

⁴⁶ BAR, ms. Sl. 209, f. 228^v–229^f.

¹ Vezi și Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 21, p. 24; Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 389.